

**ՀՈՄԱՆԻՇ ԲԱՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՂ ՉԱՐԵՆՑԻ
«ԳԻՐՔ ԸԱՆՍՊԱՐՀԻ» ԺՈՂՈՎԱԾՈՒԻ ՄԵՋ**

Հայերենում հոմանիշ հասկացության համար տարբեր ժամանակներում գործածվել են մի քանի տերմիններ՝ հոմանիշ, համանիշ, նույնանիշ, որոնք արդի հայերենում ձեռք են բերել միևնույն հասկացության որոշակի տարբերակված իմաստներ: Ընդհանուր հասկացությամբ ընդունված է հոմանիշ տերմինը՝ լեզվական միևնույն իրողությունն արտահայտելով երկու տարբերակներով՝ 1. համանիշ - մոտ իմաստ ունեցող, բայց լիովին իմաստները չեն համընկնում, ինչպես՝ վարս - հեր. վարս - կանացի երկար մազեր, հեր - առհասարակ մարդու գլխի մազ, կամ՝ քաջ - արի - խիզախ - կարիճ - անվեհեր - համարձակ - սրտոտ: 2. նույնանիշ - նույն իմաստն ունեցող բաների համար՝ բույր - հոտ, զագաթ - կատար և այլն:

«Հայերենում հոմանիշներ են կոչվում միևնույն հասկացությունն արտահայտող այն բառերը, որոնք ունեն մոտ կամ նույն իմաստներ և միաժամանակ կարող են տարբերվել ոճական կիրառությամբ, հուզարտահայտչական գունավորմամբ, ինչպես նաև գործածականությամբ և ուրիշ բառերի հետ կապակցվելու տարբեր ունակությամբ»:¹ Ուրեմն՝ հոմանիշները մերձիմաստ և նույնիմաստ լեզվական իրողություններ են, որոնք իրարից տարբերվում են իմաստային նրբերանգով և ոճական կիրառությամբ:

Լեզվի ինչպես բառապաշարի, այնպես էլ քերականական միջոցների ոճական հնարավորություններն առաջին հերթին դրսևորվում են հոմանշության հողի վրա: «Գործառական ոճական տարբերությունները ցույց են տալիս, թե հոմանիշային շարքի անդամներից ո՞րը լեզվի ո՞ր տարբերակին է պատկանում կամ գործառական ո՞ր ոճին: Այսպես, օրինակ, թուշ - այտ, պռոշ - շրթունք, ունք - հոնք, չանգալ - կարթ համանիշային շարքերում ունենք մի կողմից՝ խոսակցական լեզվի թուշ, պռոշ, ունք, չանգալ բառերը, մյուս կողմից՝ դրանց գրական համապատասխանները՝ այտ, շրթունք, հոնք, կարթ»:²

Եթե ոճական կիրառությունն արդյունք է մտքի, զգացմունքի արտահայտման ու նպատակահարմար միջոցների ընտրության, ապա ամեն մի լեզվում էլ հոմանշությունն է, որ ընտրության լայն հնարավորություն է ընձեռում: Առանց հոմանշության չկա և լեզվական միջոցների արտահայտչականություն, որովհետև բառի քերականական իրողության ոճական արժեքը դրսևորվում և ըմբռնելի է դառնում միայն այն դեպքում, երբ դա համեմատվում է իմաստով մոտ այլ բառի և քերականական իրողության հետ:

«Բառային հոմանիշների կարևոր չափանիշները նրանց իմաստային ու ոճական գործառություններն են: Նրանք են որոշում նույն կամ մոտ իմաստ ունեցող բառերի յուրահատուկ կապերն ու հարաբերությունները, ինչպես նաև այդ կարգի բառերի տեղը լեզվի բառային համակարգում»:³

Թե ինչքան հարուստ ու կարևոր են հոմանիշների ոճական-արտահայտչական հնարավորությունները, առանձնապես լավ է զգացվում նաև խոսքի մեծ մշակների՝

¹ Ա. Մուքիսայան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1989, էջ 137:

² Գ. Ջահուկյան, Աղայան Է., Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, 1-ին մաս, Ա սյրակ, Եր., 1980, էջ 240

³ Ա. Մուքիսայան, նշվ. աշխ., էջ 139:

իրենց ստեղծագործությունների լեզվի վրա կատարած աշխատանքին ծանոթանալու դեպքում: Այդ աշխատանքը հիմնականում հատկանշվում է հոմանիշ հնարավորություններից լավագույնի, տվյալ դեպքում եզակիորեն անհրաժեշտի ընտրության ուղղությամբ կատարած որոնումներով:

Հոմանիշությունը բավական լայն հասկացություն է:

Բերենք հոմանիշ բառերի օրինակներ.

Փա՛ռք փառաբանենք ապա մենք մեր
Առյուծ- Միերին, դյուցազնին քաջ,
Դավթին՝ նրա որդուն դյուցազն,
Միերին՝ նրա որդուն անմահ,-

Ողջ ժողովրդին ապա Սասնա,
Որ լուրք լեռներում մի օր բազմած
Հորինեց պայծառ գրույցը այս –
Եվ անցավ անհետ, դարձավ երագ»:⁴

Դարձավ նա գառամ ու այլեհեր,
Եվ կամաց-կամաց դյուցազնին ծեր
Սկսեց պատել, ինչպես գիշեր,
Վիշտն անբուժելի ու մահաբեր:⁵

Առաջին դեպքում հոմանիշներ են *քաջ* և *դյուցազն* բառերը, երկրորդ դեպքում՝ *գառամ*, *ծեր* և *այլեհեր* բառերը, իսկ երրորդ դեպքում՝ *անբուժելի* և *մահաբեր* բառերը:

Ուռճանում էր նա անհագուրդ,
Հրկիզվում աշխարհի հրով,
Ամբարում էր իմաստ և խորհուրդ,
Որ լցվի անհուն երգերով:

Օ՛, խնդություն՝ն խեղճ՝ առանց առթի,
Օ՛, ուրախություն՝ն ռամիկ մարդի,
Օ՛, խաղող քաղած վերջին հերթին,
Օ՛, գինի քամած վերջին որթից:⁶

Օ՛, Առյուծ – Միեր, ռամիկ արդար,
Փրկության պատմե՛շ չարից չարկամ,
Չե՛ք ժողովրդի, ու՛ժ տիրակալ,
Անհատների ու անեզրական ...⁷

Մի դեպքում հոմանիշ բառեր են՝ *խնդություն* - *ուրախություն*, *իմաստ* - *խորհուրդ*, իսկ մյուս դեպքում՝ *անհատների ու անեզրական*:

Խոսելով հոմանիշ բառերի մասին՝ պետք է նշել, որ հայերենում հոմանիշների ճոխությունը պայմանավորված է նրա աղբյուրների հարստությամբ, հոմանիշների առաջացման հիմնական գործոններն են բառապաշարի տարբեր շերտերի առկայությունը, բառային կազմում կատարվող համալրումները, բառերի ոճական զանազան կիրառությունները, բառերի իմաստափոխությունը և այլն:

⁴ *Եղ. Չարենց*, *Երկերի ժողովածու, 4 հատորով, 3-րդ հատոր, Եր., 1987, էջ 6:*

⁵ *Նույն տեղում, էջ 8:*

⁶ *Եղ. Չարենց*, *Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, Եր., 1985, էջ 424:*

⁷ *Եղ. Չարենց*, *Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր, էջ 11:*

«Հոմանիշների մեջ գոյություն ունեցող նրբինաստային բոլոր տարբերությունները, փաստորեն, առաջացել են կամ առաջանում են բառի իմաստային փոփոխությունների հետևանքով»:⁸

Այսպես՝ *թուղթ - նամակ*, նախապես *թուղթ* նշանակության հետ հետագայում ձեռք է բերել թղթի վրա գրված բովանդակությունը, իմաստը, կամ՝ *սուրբ բառը աստվածային, գերբնական* իմաստի հետ ձեռք է բերել *մաքուր, ազնիվ, առաքինի* իմաստները և այդ բառերի հետ էլ կազմում է հոմանիշների շարք:

Հոմանիշների առաջացման աղբյուր են նաև արևելահայ և արևմտահայ գրական լեզվի տարբերակները, դրանց բառերով ու դարձվածաբանական միավորներով կազմված հոմանիշները, ինչպես՝ *ասիկա - այս, աղվոր - գեղեցիկ, ստեն - ժամանակ, պագ - համբույր, փաստել - ապացուցել* և այլն: Նման աղբյուր են նաև նորագույն փոխառությունները ու նորաբանությունները: Օրինակ՝ *արտորակցիա - վերացարկում, ինտելիգենտ- մտավորական, գաղափարաբան - գաղափարախոս, դահուկածող - դահուկափայտ* և այլն: Հայերենում շատ դեպքերում փոխառությունների հետ միաժամանակ կամ որոշ ժամանակ անց կազմվում է հայերեն համագորը, որոշ դեպքերում նաև փոխառյալ մի բառի դիմաց ստեղծվում են հայերեն մեկից ավելի հոմանիշներ, և բառերի միջև հաստատվում են հոմանշային բազմապիսի կապեր, որոնց բնույթը կախված է հոմանիշների տեսակից, նրանց հարաբերությունից:

Հոմանիշների դերը չափազանց մեծ է լեզվի բառապաշարի և դարձվածքային շրջանառության, ակտիվ բառապաշարի ծավալի ընդլայնման, բառերի գործածության նրբերանգների յուրացման, խոսքի ճոխ դրսևորման, լեզվի ոճական միջոցների հարստացման և խոսքի մշակույթի զարգացման գործընթացում:

Հոմանիշները հնարավորություն են տալիս արտահայտելու բառերով արտացոլված օբյեկտիվ աշխարհի առարկաների և երևույթների զանազան նրբերանգները, նրանք ավելի կատարելագործում և զարգացնում են գրական լեզուն, ճշտություն և ստույգություն տալիս բառին և բառագործածությանը, լեզվում մտցնում են ոճական ու հուզարտահայտչական բազմազանություն, օգնում խուսափելու խոսքի միօրինակությունից, նույն բառի կրկնությունից և այլն: Հոմանիշների՝ որպես գեղարվեստական խոսքի արտահայտչական և պատկերավորման միջոցի նշված առանձնահատկություններն առանձնապես վառ դրսևորում են ստանում գեղարվեստական գրականության և հրապարակախոսության մեջ: Հոմանիշների ուսումնասիրությունը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև լեզվի բառապաշարի, դարձվածաբանության, իմաստաբանության, ոճաբանության, ընդհանուր լեզվաբանության, լեզվի որոշ օրինաչափությունների բացահայտման և պարզաբանման ուղղությամբ:

Շարունակենք հոմանիշների տեսակների մասին նկարագրությունը:

Հոմանիշների իմաստային ընդհանրությունը կարող է դրսևորվել կիրառությունից դուրս՝ բառային մակարդակում և կիրառության մեջ՝ խոսքային մակարդակում: Ըստ այս հանգամանքի էլ հոմանիշները լինում են երկու տեսակ՝ բառային մակարդակի և խոսքային մակարդակի:

Մերգեյ Աբրահամյանը հոմանիշները բաժանում է երկու խմբի՝ իմաստային և ոճական հոմանիշներ:⁹ Նա նշում է հոմանիշների այս տեսակների առաջացման ուղիները, ընդգծում դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

1.Վերը նշված բառային մակարդակի հոմանիշների գործածության ոլորտը բավական լայն է: Դրանք կարող են հանդես գալ գրեթե բոլոր լեզվական ոճերում:

⁸ Ա.Մուքիսյան, նշվ. աշխ., էջ 150:

⁹ Ս.Աբրահամյան, Հայոց լեզու բան և խոսք, Եր., 1986, էջ 83:

2. Երկրորդ խմբի հոմանիշները հիմնականում գեղարվեստական, մասամբ նաև հրապարակախոսական լեզվում են հանդես գալիս՝ որպես բառի գործածության հարցում անհատական ակտիվ վերաբերմունքի արտահայտություն: Դրա համար էլ առաջինները կոչվում են համագործածական, իսկ երկրորդները՝ անհատական հոմանիշներ: Համագործածական հոմանիշների կազմի վերաբերյալ հայ լեզվաբանության մեջ լուրջ տարակարծություններ գոյություն չունեն: Միանգամայն ընդունելի պետք է համարել խնդրի այնպիսի լուծումը, երբ ավանդական մոտեցումով նույնանիշ կոչված բառերն այժմ չեն առանձնացվում և դիտվում են որպես հոմանիշներից անջատ լեզվական անկախ իրողություններ:¹⁰ Եթե երևույթի նկատմամբ ոճական մոտեցում ցուցաբերենք, ապա այդպիսի մոտեցումն արդարացվում է: Չկան այնպիսի բառեր, որոնք և՛ իմաստով, և՛ կիրառությամբ նույնը լինեն: Այս ուղղությամբ Մ. Նալբանդյանն ասել է. «Աշխարհիս երեսին ոչ մի լեզվում երկու բառ չկա մաթեմատիկաբար ճիշտ մի և նույն նշանակությունը տվող, ամենքն էլ տարբերվում են թե՛ շատ և թե՛ քիչ»:¹¹ Իսկ պրոֆեսոր Ս. Մելքոնյանը գրում է. «Բառային մակարդակի հոմանիշների մեջ դասվում են ոչ միայն իմաստով մոտ բառերը, ինչպես՝ ռիս – քեն, զննել-տնտղել, վտանգավոր-կործանարար, մրրկահույզ-մրրկածուփ, ուզել-տենչալ, մեծ-վիթխարի, աղքատ-չքավոր, թշվառ-ողորմելի, այլև նույնիմաստ բառերը /նույնանիշները՝ պես-մման, պատուհան-լուսամուտ, մագ-հեր, ծնոտ-կզակ, գեղեցիկ-սիրուն, այտ-թուշ և այլն/»:¹² Բառային մակարդակի հոմանիշներ են.

Առյուծ Սհերին՝ դյուցազնին մեր,
Նա ինքն էր իրեն իշխան կարգել –
Եվ ապրում էր իր լեռներում դեռ
Նա կյանքով ազատ ու անարգել:¹³

Եվ ահա - մի վառ ու պայծառ օր –
Հրաշքով անհաս ու գորավոր-
Առյուծ- Սհերին մեր ալևոր
Ծնվեց մի մանկիկ արևավոր:¹⁴

Եվ տիրանալով երկրին այսպես՝
Չենով - Օհանին բերին հանդես,
Որ իբրև հմուտ ու հեռատես
Այր հավատարիմ, իշխան ու մեծ –
Կառավարել և իշխել իրենց:¹⁵

Մոռացած նրա համբավն հավետ՝
Նրա վաստակած ոսկուն ցավեց,
Իբրև ոսոխից աշխարհավեր
Միակ փրկություն ու ապավեն:¹⁶

Բերված օրինակներում ընդգծված բառերը՝ *ազատ-անարգել, վառ - պայծառ, կառավարել - իշխել, փրկություն - ապավեն* բառային մակարդակի հոմանիշներ են:

¹⁰ Ա.Մուքիսյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 105:

¹¹ Մ.Նալբանդյան, *Երկերի լիակատար ժողովածու, հատոր 3-րդ, Եր., 1940, էջ 213:*

¹² Ս.Մելքոնյան, *Ակնարկներ հայոց լեզվի ոճաբանության, Եր., 1984, էջ 70:*

¹³ Ե. Չարենց, *Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, էջ 385:*

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 387:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 388:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 389:

Խոսքային մակարդակի անհատական հոմանիշների որոշակի կազմի մասին խոսելն անհնար է: Դրանք այն բառերն են, որոնք կիրառությունից դուրս հոմանշային կապերի մեջ չեն գտնվում, իմաստով բոլորովին տարբեր են: Օրինակ՝

Ահա Մելիքը, արքան այն նեռ,
Մեզ նենգ ժպիտով կանչում է ներս,
Որ դավով խարդախ ու արնանենգ,
Քեզանից, Դավիթ, իր ռխն հանե: ¹⁷

Եվ գուր է ասում գրույցը հար,
Թե պահուն այդ սև, այդ ժամին չար,
Օգնության եկավ խորհուրդով վառ
Չենով -Օհանը, իշխանն այն մառ: ¹⁸

Եվ ժողովրդի գլխին ազատ,
Իբրև հովանի մի սրբազան,
Կախվեց տերերի ժանիքը ժանտ-
Ե՛վ խարույկ, և՛ խաչ, և՛ խարազան... ¹⁹

Ընդգծված բառերը հոմանիշներ են միայն որոշակի կիրառության մեջ, հատկապես գեղարվեստական լեզվում, օժտվելով իմաստային նոր երանգներով՝ հանդես են գալիս որպես նույն հասկացության արտահայտման միջոցներ: Անհատական հոմանշությունը սովորաբար ընդլայնվում է գեղարվեստական պատկերավորման համար այնքան բնորոշ բառի փոխաբերական գործածության հիման վրա:

Անհատական հոմանիշների ստեղծման գործում առանձնապես արդյունավետ եղանակը գրական, ժողովրդական, սովորական բառերը իմաստային նոր երանգով օժտելն է, բառի մեջ նոր արտահայտչական հնարավորություններ բացահայտելը: Դրա շնորհիվ բառի իմաստը թարմանում է, փրկվում է ծերանալու վտանգից:

Ինչպես համագործածական, այնպես էլ անհատական հոմանիշները հատկապես գեղարվեստական լեզվում հատկանշվում են ոճական հարուստ հնարավորություններով:

Գեղարվեստական լեզվի ոճական բովանդակությունը բառընտրության արդյունք է: Գեղարվեստական խոսքի ոճը, հմայքը նրբերանգային հնարավորությունների հաշվառման հիման վրա են ապահովում:

Պատահական չէ, երբ ծանոթանում ենք գրողների բառային մանրակրկիտ և տևական աշխատանքին, համոզվում ենք, որ աշխատանքն առաջին հերթին ընթացել է հենց հոմանիշների արտահայտչական հնարավորությունների բացահայտման և օգտագործման ուղղությամբ: Օրինակ՝

Իր կայծակնափայլ սուրը քաշեց,
Որ հարվածով մի, գարկով մի շեղ
Դյուցազնին՝ Դավթին միջից կիսե: ²⁰

Բայց դժնի ուժեր տարան նրան,
Փակեցին Սասնա անհուն լեռան
Քարայրում մթին, որ այնտեղ նա
Հավիտյան, ընդմիշտ գերված մնա ... ²¹

¹⁷ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, էջ 401:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 402:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 408:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 392:

²¹ Նույն տեղում, էջ 407:

Հոմանիշների ոճական հարուստ հնարավորությունները մնան դեպքում հմտորեն ծառայեցվում են այն բանին, որ հասկացությունն արտահայտվի իմաստային նրբերանգների մանրակրկիտ հաշվառումով, բառի ընտրությունը լիովին ներդաշնակի խոսքի ընդհանուր ոճական ուղղվածությանը, ապահովի արտահայտության կատարյալ բանաստեղծականությունը:

Հոմանիշների դերն անգնահատելի է նաև խոսքում՝ գործածության մեջ:

1. Հոմանիշ բառերի դերը մեծ է խոսքը միօրինակությունից ազատ պահելու, արտահայտությունը հաճելիորեն բազմազան դարձնելու գործում: Հաճախ անհրաժեշտ է լինում, որ խոսքային փոքր հատվածում, երբեմն ուղղակի կից տողերում արծարծվի մույն հասկացությունը, այսինքն՝ մույն լրացյալը մեկից ավելի անգամ հանդես բերվի գրեթե մույն բովանդակությունն ունեցող լրացումով, կամ մույն առարկային վերագրվեն համասեռ հատկություններ: Օրինակ՝

Միերը ուներ գեները հրացայտ,

Միերը ուներ մծույզ պայծառ,

Միերը ուներ և սուր-կայծակ:²²

Եվ կանգնեց Դավիթը նրա դեմ

Անասան, անահ դենքով վսեմ,

Հայացքով պայծառ, ժպիտով սեզ,

Բոցավառ՝ ինչպես պայծառ արեգ:

Մռացած նրա փառքը պայծառ՝

Թաքցրեց նրա զենքերն հրացայտ,

Առյուծ-Միերի սուրը կայծակ

Եվ գորությունը նրա անծայր:²³

...Որ գնա Մասնա երկրին տիրե,

Որ Մասնա քաղաքը ավերե,

Որ ժողովրդին ամբողջ գերե,

Տեղահան անե, Մարր բերե:

...Մարդ է՞լ կգնա դարանամիտ

Մարամելիքի հետ հարամի

Նետով-աղեղով կռի՞վ կանի:²⁴

Խոնարհության շավղով, առաքինության

Դարերով սրբագործեալ հեզության,

Որ ժողովուրդը լինի ինչպես հնում –

Չարքա՛, աստվածավախ ու արդար:²⁵

Երգում եմ ահա այս գովքը ես

Խաղողի մեր՝ քորք ու լուսատեսք,

Մեր գինու՝ պայծառ ու հրկեզ,

Մեր աստվածների մեծահանդես:²⁶

2. Հոմանիշների իմաստային տարբերությունն ընդգծվում է, և դրա հիման վրա խոսքի արտահայտչականությունն ուժեղանում է նաև այն դեպքում, երբ դրանք հանդես են բերվում հակադրական հարաբերությամբ: Օրինակ՝

²² **Եղ. Չարենց,** Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, էջ 397:

²³ Նույն տեղում, էջ 389:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 396:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 411:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 418:

Այդ ո՞վ է ասել՝ նորից են սիրում.

Նորից չեն սիրում, սիրում են կրկին... /Պ.Ս., ԵԺ, էջ 135/

Եղ. Չարենցի այս ժողովածուի մեջ մենք այսպիսի օրինակների չենք հանդիպել:

3. Հոմանիշների համար բնորոշ է նաև համատեղ օգտագործումը. երբ հոմանշա-
յին շարքի երկու և ավելի բառեր միասնական են հանդես գալիս՝ որպես մի ընդհա-
նուր հասկացության համակողմանի, ամբողջական արտահայտման միջոց: Այսպիսի
դեպքերում հոմանիշները գերազանցապես անմիջականորեն իրար են հաջորդում՝
կապվելով հավելական հարաբերությամբ: Օրինակ՝

Իր հայրը ուներ կայծակե սուր,
Հուր մեռյգ ուներ, զրահներ հուր,
Ջրկելով նրան այսպես մի օր
Ձենքերից իր քաջ, դյուզագուն հոր:²⁷

Տեսավ զրահներ ու հուր ու քոզ,
Սարսափեց, սարսեց էությանը ողջ,
Եվ գնաց հայցի աղիտորոմ
Փրկություն՝ չարից այն անողոր:²⁸

Չե՞ս տեսնում՝ Բաղին ու Կոզբաղին
Տանում են քո հոր արդար ոսկին.
Ուժ, զորություն է տված բազկիդ,
Գնա՛, ո՛վ Դավիթ, գնա՛ հսկի –
Չտանեն քո հոր արդար ոսկին:²⁹

Դավիթը մնաց փոսում խավար,
Անպաշտպան, մենակ, իսկ դուրսը չար
Մարանելիքը, արքան դաժան,
Քրքջում էր սհեղ ու ժանտաժանտ:³⁰

Հավաքեց ապա, տիրեց իսկույն,
Առյուծ-Մեծի ամբավ ոսկուն,
Սրտում ա՛հ հազար, հազար սոսկում՝
Աչքերը չռեց նրա ոսկուն:³¹

Բայց դժնի ուժեր տարան նրան,
Փակեցին Մասմա անհուն լեռան
Քարայրում մթին, որ այնտեղ նա
Հավիտյան, ընդմիշտ գերված մնա...³²

Անհիմն է այն կարծիքը, թե հոմանիշների համատեղ օգտագործումը վնասում է
խոսքի սեղմությանը: Դա չի կարող վերաբերել գեղարվեստական լեզվին, որտեղ հո-
մանիշների այդպիսի օգտագործումով ընդգծվում է նախադասության կարևոր նշա-
նակություն ունեցող հասկացությունը, դա ներկայացվում է իմաստային անհրաժեշտ
նրբերանգներով, ավելի է զորեղանում խոսքի արտահայտչականությունը:³³

4. Համատեղ կարող են օգտագործվել նաև իմաստով բավական տարբեր բա-
ռեր, բառային և խոսքային մակարդակների հոմանիշներ: Նման դեպքերում հասկա-

²⁷ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, էջ 389:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 390:

²⁹ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր, էջ 15:

³⁰ Նույն տեղում, էջ 23:

³¹ Նույն տեղում, էջ 11:

³² Նույն տեղում, էջ 28:

³³ Ս. Մեքոնյան, նշվ. աշխ., էջ 77:

ցությունը ներկայացվում է բազմակողմանիորեն, յուրաքանչյուր բառ որևէ կողմից է բացահայտում դրա բովանդակությունը: Օրինակ՝

Ուժեր կործանիչ, և՛ մութ, և՛ չար
Քարայրում այն մութ, միգում խավար
Փակեցին անով քո դեմքը վառ,
Եվ գալիք քենից սարսափահար՝
Հայտարարեցին քեզ նեո ու չար...³⁴

Օ՛, ռամիկ կյանքի անգո պատկեր,
Դարերում հեռու, ու հին, ու ծեր,
Երբ մարդկությունը ապրում էր դեռ
Վաստակով արդար, ու սուրբ, ու վեհ:³⁵

Մեերի օրով երկրում Մասուն
Ապրում էր ռամիկ մի ժողովուրդ,
Չուներ իշխաններ նա դեռ հմուտ,
Իշխաններ դժնի, ու չար, ու մութ,
Եվ ապրում էր իր լեռներում լուրթ
Վաստակով իր պարզ, քրտինքով սուրբ:³⁶

Ընկավ մեր Դավիթն անդունդի մեջ,
Շուրջը – մթություն, ու մուժ, ու մեզ,
Իսկ վերից Մելիքը արնանենգ,
Սարսելով անից իր խելագար,
Քաշեց մի հսկա, վիթխարի քար:³⁷

5. Հոմանիշների համատեղ օգտագործման առավել ուշագրավ դրսևորումներից մեկն էլ այն է, երբ յուրաքանչյուր հաջորդ բառը լրացնում, է նախորդ բառով արտահայտված հասկացությունը: Այսպիսի դեպքերում հաջորդ բառը նախորդից իմաստով ավելի զորեղ է: Համատեղ օգտագործմամբ այսպիսի հոմանիշների խմբերն ստեղծում են աստիճանաբար զորեղացող արտահայտչական միջոց, որը հայտնի է աստիճանավորում անվանումով: Օրինակ՝

Եվ ժողովուրդը Մասնա անկոր՝
Խեղճացած, խոնարհ ու գլխկոր,
Անցավ Օհանի դժնի կամքով
Մարամելիքի թրի տակով:³⁸

Արթնացավ իսկույն բանակն ամբողջ,
Թնդյուն, շառաչյուն, շոինդ ու կոչ,
Չիերի խրխինջ ու խրխնջոց,
Չենքերի շաչյուն, ու հուր ու բոց...³⁹

Եվ սուգ բարձրացավ, տրտունջ ու լաց
Աշխարհում հայոց, - և որբացած
Մասնա աշխարհի ձայնը գնաց,
Հասավ ականջին Դավթի դյուցազն,

³⁴ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր, էջ 29:

³⁵ Նույն տեղում, էջ 7:

³⁶ Նույնը:

³⁷ Նույն տեղում, էջ 23:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 13:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 21:

Որ խավար ու խուլ հորում կորած
Ժայթքում էր աշքից կրակ ու կայծ:⁴⁰

Եվ զարմանալի՜ շռայլորեն
Սկսեց չափել, ինչպես ցորեն,
Առյուծ-Սիերի գանձը, որ էլ Մսրամելիքի ձեռքը գորեղ
Հավիտյան իշխե, թագավորե:⁴¹

Քարայրում այն մութ, միգում խավար
Փակեցին ահով քո դեմքը վառ,
Եվ գալիք քենից սարսափահար՝
Հայտարարեցին քեզ նեղ ու չար,
Որ չելնես մի օր նրանց համար
Չրեբես անկում, ու մուժ, ու մահ...⁴²

Ահա թե ինչու, թեկուզ մենք մեծ
Պայքարներ ունենք մենք հեռակա -
Հավատով անքիծ, անապական
Ես կյանքի գովքն եմ երգում ահա...

6. Համատեղ հոմանիշները կարող են հանդես գալ նախադասության տարբեր անդամների դերով: Բայց երևույթը խոսքով ներկայացնելու, խոսքի արտահայտչականությունն ուժեղացնելու իմաստով ավելի կարևոր են այն դեպքերը, երբ ա) հանդես են գալիս որպես ստորոգյալ, օրինակ՝

Հավաքեց ապա ահով անսանձ
Օհանը ամբավ ոսկի ու գանձ,
Մսրամելիքի մոտը գնաց,
Թախանձեց, խնդրեց վիզը ծռած:⁴³

Փարվեց կարտոսով որդուն նորեկ –
Խանդով խնդազին գրկեց նրան, -
Փակեց նա ապա աչքերը սեզ -
Եվ ինքն էլ, կինն էլ ընկան – մեռան...⁴⁴

Երբ մեռավ այսպես Սիերը ծեր,
Թողնելով մանկանն իր նորածին –
Սասմա իշխաններն եկան - ասին,
Թե մերն է հիմա Սիերի ծին,
Եվ տեր կանգնեցին ու տիրեցին
Սիերի ամբողջ ունեցածին:⁴⁵

Գնաց Դավիթը սրտով տրտում,
Գնաց այն Չենով-Օհանի տուն,
Թակեց, թնդագրեց երդիկ ու դուռ...⁴⁶

բ) Գործածվում են նախադասության այլ անդամների դերով, օրինակ՝
Առյուծ Սիերի Անունն հիշեց,

⁴⁰ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր, էջ 24:

⁴¹ Նույն տեղում, էջ 14:

⁴² Նույն տեղում, էջ 29:

⁴³ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, 402:

⁴⁴ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր, էջ 10:

⁴⁵ Նույնը:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 19:

Եկավ, կայծակե սուրը խփեց,
 Չարկեց հարվածով, զարկով վսեմ –
 Քառասուն կաշին միջից կիսեց:⁴⁷

Համատեղ գործածության դեպքում հոմանիշները սովորաբար ոճական առումով համասեռ են լինում, այսինքն՝ պատկանում են բառապաշարի ոճական գրեթե նույն շերտին: Հիմնականում այդպես են մինչև այժմ քննարկված իրողությունները, որոնք գերազանցապես գրական բառապաշարի ոճականորեն չեզոք համարված բառեր են: Համատեղ գործածության մեջ, թեև ոչ այնքան լայն կիրառությամբ, կարող են հանդես գալ նաև ոճականորեն տարասեռ բառեր: Գրականի հետ կարող են հանդես գալ բարբառային, ժողովրդական, հուզարտահայտչական զանազան երանգներ արտահայտող բառեր: Նման դեպքերում, երբ նույն տողում անմիջական շփման մեջ են դրվում ոճական առումով իրարից տարբեր, երբեմն և իրար բացասող, դժվարությամբ մերվող իրականություններ, բառօգտագործման ավելի մեծ հմտություն է պահանջվում:⁴⁸

7. Խոսքը ներքին բազմազանությամբ օժտելու, դրանց ինքնատիպ անհատականությունն ու թարմությունն ուժեղացնելու իմաստով առավել ուշագրավ են այն գործածությունները, երբ բերվում են գրական ու ժողովրդական զանազան հուզարտահայտչական երանգ ունեցող բառեր կամ ոճականորեն չեզոք գրական բառն ու շրջասույթը: Օրինակ՝

Եվ ապրում էր իր լեռներում լուրթ,
Վաստակով իր պարզ, քրտինքով սուրբ:⁴⁹

Փա՛ռք արևին մեր, որ հիմա վառ
 Լուսավորում է հրով բերրի
 Անցնող խավարը մեր խուղերի
 Խուլ նկուղները քաղաքների:⁵⁰

Ոլորեց աչքերը արնակոխ
 Մարամելիքը Դավթի վրա,
 Մտրակեց ապա նժույզն իրա,
 Որ սմբակներով հրահրրան
Ոտնակոխ անի, ճզմի նրան:⁵¹

Վեր թռավ Մելիքն ահեղ
Սարսափից կորած ու խելահեղ,
 Բայց զսպեց իրեն, շունչը պահեց,
 Ժպտալով ապա Դավթին նայեց...⁵²

Բերված օրինակներում քրտինք, խուղեր, ճզմել, շունչը պահել բառերը ժողովրդական են, իսկ վաստակ, նկուղներ, ոտնակոխ անել, զսպել բառերը՝ գրական:

8. Երբ գրական միջավայրում համատեղ գործածվում են գրական ու բարբառային բառերը, ապա խոսքի արտահայտչականությունը հաճախ կասկածի տակ է դրվում: Օրինակ՝

Արձակեց ապա հրաման գոռ,
 Որ ժողովուրդը Մասմա ամբողջ,
Հավաքի, բառնա հարկը փրկիչ

⁴⁷ **Եղ. Չարենց**, *Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր*, էջ 27:

⁴⁸ **Ս.Մելքոնյան**, *նշվ. աշխ.*, էջ 81:

⁴⁹ **Եղ. Չարենց**, *Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին*, էջ 385:

⁵⁰ *Նույն տեղում*, էջ 428:

⁵¹ **Եղ. Չարենց**, *Երկերի ժողովածու, 3-րդ հատոր*, էջ 13:

⁵² *Նույն տեղում*, էջ 22:

Եվ գերի գնա Մսրա երկիր:⁵³

Որ գնա՝ Մսրա արքայի հետ,
Մղի պատերազմ մի չարաղետ,
Որ ուժը նրա հորդած, ինչ գետ,
Դարձնի, քի մեր երկրից ետ:⁵⁴

Այս օրինակներում գրական բառեր են՝ *հավաքի* և *դարձնի*, իսկ բարբառային՝ *քի*, *բանա* բառերը:

Գեղարվեստական ստեղծագործություններում հոմանիշները երբեմն կարող են հանդիսանալ բառի իմաստի, ոճական արժեքի բացատրության միջոց: Իրավացիորեն Ս. Մելքոնյանը գրում է. «Բառական հոմանշության առիթով ոմանց կողմից առաջ է քաշվում նաև բառի և շրջատյթի հարաբերակցության հարցը: Բայց նման մոտեցման դեպքում շատ են ընդարձակվում բառական հոմանշության շրջանակները: Ճիշտ է, որ շրջատյթը իմաստով համընկնում է համապատասխան բառին»:⁵⁵

Այսպիսով՝ մենք ավելի խորը ուսումնասիրեցինք հոմանիշները և պարզեցինք, թե որքան մեծ ու անգնահատելի են հոմանիշ բառերի դերն ու նշանակությունը մեր լեզվում:

Ինչպես նկատեցինք, հոմանիշ բառերը խոսքին նոր երանգ, նոր, ավելի խորը իմաստ են հաղորդում և գեղեցկացնում են այն: Հոմանիշների շնորհիվ կարելի է խոսքում խոսասփել միօրինակությունից: Սրանք ավելի կատարելագործում ու զարգացնում են հատկապես գրական լեզուն և հարստացնում են մեր լեզվի բառապաշարը:

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИНОНИМОВ В СБОРНИКЕ Ег. ЧАРЕНЦА

___ Резюме ___

___ С. Закарян ___

Представлены стилистические возможности применения синонимов, широкая распространенность их в армянском языке и разнообразие синонимов вне сферы употребления- на лексическом уровне (применение), и в сфере употребления – на речевом уровне (личностные).

Для доказательства выдвинутых положений приводятся примеры из сборника Ег. Чаренца “Книга дороги”.

Подробно рассматривается роль синонимов при употреблении их в речи:

- . преодоление однообразия слова,
- . усиление выразительности слова,
- . совместное употребление синонимов,
- . придание слову внутреннего разнообразия
- . совместное употребление литературных и народных выражений с разнообразным выразительным оттенком.

⁵³ Եղ. Չարենց, Երկերի ժողովածու, հատոր 1-ին, էջ 387:

⁵⁴ Նույնը:

⁵⁵ Ս. Մելքոնյան, նշվ. աշխ., էջ 82: